

LUQMON BO'RIXONNING "QO'NOQ" HIKOYASIDA INSON RUHIYATI TAHLILI
VA BADIY MAHORAT MASALALARI

Durdona Urinbayeva

Jizzax Davlat Pedagogika Universitet (JDPU) talabasi

Ilmiy rahbar: Munavvara Xidirova

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21132473>

Annotatsiya. Ushbu maqolada taniqli o'zbek yozuvchisi Luqmon Bo'rixonning "Qo'noq" hikoyasining badiiy-ruhiy xususiyatlari, syujet qurilishi va personajlar tizimi tahlil qilingan. Asardagi ijtimoiy-psixologik konfliktlar, inson tabiatining murakkab qirralari va begonalashuv muammosi adabiy-tanqidiy nuqtai nazardan yoritilgan. Yozuvchining til mahorati, xususan, leksik va dialektal birliklardan ("qo'noq" tushunchasi) foydalanish o'ziga xosligi va asarning g'oyaviy-falsafiy mazmuni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: *Luqmon Bo'rixon, "Qo'noq", psixologizm, badiiy detal, vagon tamburi, ijtimoiy begonalashuv, milliy mentalitet, dialektizm.*

Abstract. This article analyzes the artistic and psychological features, plot structure, and character system of the famous Uzbek writer Luqmon Borikhon's short story "Qonoq" (The Guest). The socio-psychological conflicts, complex facets of human nature, and the problem of alienation in the work are highlighted from a literary-critical perspective. The writer's linguistic skill, particularly the uniqueness of using lexical and dialectal units (the concept of "qonoq") and the ideological-philosophical content of the story are revealed.

Keywords: *Luqmon Borikhon, "Qonoq", psychologism, artistic detail, train vestibule, social alienation, national mentality, dialectism.*

KIRISH

O'zbek milliy nasrining XX asr oxiri va XXI asr boshlaridagi taraqqiyot bosqichida inson ruhiyatini chuqur badiiy tahlil etish, jamiyat va shaxs munosabatlaridagi evrilishlarni haqqoniy tasvirlash yetakchi tamoyillardan biriga aylandi. Ushbu davr adabiyotida o'zining o'ziga xos ovozi, uslubi va falsafiy mushohadalari bilan ajralib turadigan ijodkorlardan biri Luqmon Bo'rixondir. Yozuvchi asarlarida aksar hollarda oddiy odamlar hayoti, ularning ichki kechinmalari va jamiyatning ma'naviy-axloqiy muammolari bosh planga chiqadi.

Luqmon Bo'rixonning "Qo'noq" hikoyasi hajman kichik bo'lishiga qaramay, yukining salmog'i va unda ko'tarilgan insoniy qadriyatlar ko'lami jihatidan adib ijodining gultojlaridan biri hisoblanadi. Asarda zamonaviy jamiyatning eng og'riqli nuqtalaridan biri — insonlarning bir-biridan begonalashishi, tashqi ko'rinishga qarab xulosa chiqarish va ichki andisha hamda qo'rquvlar iskanjasida yashash muammosi mahorat bilan ochib berilgan. Mazkur maqolada ushbu hikoyaning kompozitsion tuzilishi, undagi ruhiy tahlil vositalari va yozuvchining badiiy niyati atroflicha tadqiq etiladi.

Hikoya syujeti dastlab oddiy va chiziqli ko'rinsa-da, aslida chuqur ichki dinamikaga ega. Voqealar rivoji harakatlanib borayotgan poezd vagonining tamburida kechadi. Vagon tamburi bu yerda shunchaki geografik yoki texnik makon emas, balki hayot yo'lining, jamiyatning o'ziga xos ramziy modelidir. Poezd tinimsiz olg'a intiladi, xuddi vaqt kabi to'xtamaydi. Uning ichidagi insonlar esa turli ijtimoiy qatlam, dunyoqarash va taqdirlarga ega shaxslardir.

Kompozitsion nuqtai nazardan asar bosh qahramon — ziyoli, madaniyatli va zamonaviy kishining ichki monologi hamda kuzatishlari asosiga qurilgan. U vagon tamburiga chekish maqsadida chiqadi va kutilmaganda burchakda g'ujanak bo'lib o'tirgan, ko'rinishi biroz vahimali

va g'alati bo'lgan boshqa bir yo'lovchiga duch keladi. Shu lahzadan boshlab syujet tashqi harakatlardan butunlay ichki, psixologik harakatlar maydoniga ko'chadi. Muallif ikki qahramon o'rtasidagi jismoniy masofani yaqinlashtirgani sayin, ularning ruhiy dunyolaridagi ziddiyatlarni ham bo'rttirib ko'rsatadi.

Luqmon Bo'rixon asarda psixologik tahlil maktabining yetuk namoyondasi sifatida namoyon bo'ladi. Bosh qahramonning o'sha "g'alati yo'lovchi"ni ko'rgandagi birinchi hissi — qo'rquv, hadiksirash va shubhadir. Uning miyasida chaqmoqdek urilayotgan fikrlar zamonaviy insonning stereotiplarga qanchalik bog'lanib qolganini ko'rsatadi:

"U poy poylab yotgan jinoyatchimikan yoki aqldan ozgan telbami? Nega u aynan shu yerda, zulmat burchagida cho'nqayib o'tiribdi? Undan qanday qilib uzoqlashish mumkin?"

Bu o'rinda muallif inson tabiatidagi mudofaa instinktini hamda jamiyatda begona qiyofalarga nisbatan shakllangan umumiy ishonchsizlik sindromini fosh etadi. Biroq qahramonning andishali va ma'rifatli tabiati uni keskin harakat qilishdan to'xtatadi. Ularning nigohlari to'qnash kelganda, beixtiyor aytilgan oddiygina salom o'rtadagi muzlikning birinchi yorilishi bo'ladi. Bosh qahramon o'zining qo'rquvini yengish uchun ichki his-tuyg'ulari bilan kurashadi va bu kurash o'quvchida kuchli qiziqish uyg'otadi.

Ikkinchi qahramon, ya'ni "qo'noq" obrazi dastlab mutlaqo salbiy yoki xavfli bo'lib ko'rinsada, uning xatti-harakatlari va nutqi orqali mutlaqo boshqa manzara namoyon bo'ladi. Uning oddiygina qilib chekishga sigaret so'rashi, samimiy va biroz qo'pol, ammo soxtalikdan yiroq ohangda gapirishi uning aslida qalbi pok, borini boricha ko'rsatadigan xalq vakili ekanligidan dalolat beradi. Uning ko'zlaridagi qon nuri va charchoq begonalik yoki yovuzlik belgisi emas, balki hayot mashaqqatlari, mehnat va og'ir turmush sharoitining natijasidir.

Hikoya sarlavhasiga chiqarilgan "Qo'noq" so'zi asarning g'oyaviy mag'zini chaqishda kalit vazifasini o'taydi. O'zbek xalqining ba'zi shevalarida, xususan, Qashqadaryo va Surxondaryo vohalarida "qo'noq" so'zi "mehmon" ma'nosini anglatadi. Muallif bu so'zni tanlash orqali asarga chuqur falsafiy va milliy ma'no yuklagan. Bu dunyoda barchamiz qo'noqmiz, hammamiz vaqtinchalik yo'lovchimiz, degan qadimiy falsafa asar zamiriga singdirilgan.

Yozuvchining til mahorati qahramonlar nutqida yorqin ko'rinadi. Ziyoli qahramonning nutqi adabiy tilda, andishali, mulohazali bo'lsa, qo'noqning nutqi jonli xalq tiliga, dialektal bo'yoqlarga boy. Bu kontrast jamiyatdagi sinfiy yoki madaniy farqlarni ko'rsatishga emas, balki shunday farqlarga qaramay, insoniy qalb va til topishish imkoniyati har doim muximligini isbotlashga xizmat qiladi. "Aka, chekiishingizdan bering" degan oddiy iltimos orqali ikki mutlaqo boshqa dunyo birlashadi va o'zaro muloqot ko'prigi quriladi.

Luqmon Bo'rixon hikoyada detaldan foydalanish borasida yuksak mahorat ko'rsatgan. Sigaret tutuni, vagon eshigining g'iyqillashi, g'ildiraklarning bir maromdagi taqillashi — bularning barchasi qahramonlarning ruhiy holatiga hamohang tarzda beriladi. Ayniqsa, vagon tamburining qorong'uligi va u yerdagi chiroqning xira nuri qahramon qalbida kechayotgan zulmat (shubha, qo'rquv) va yorug'lik (andisha, insoniylik) kurashini vizuallashtiradi.

Yana bir muhim detal — sigaret uzatish sahnasidir. Bu shunchaki tamaki ulashish emas, balki insonning insonga bo'lgan initiatesiyasi, ishonch va yaqinlik belgisidir. Shu lahzada bosh qahramon o'zidagi sun'iy takabburlik va qo'rquv devorlarini butunlay parchalab tashlaydi.

XULOSA

Luqmon Bo'rixonning "Qo'noq" hikoyasi insoniylik, bag'rikenglik va o'zaro ishonch haqidagi yuksak badiiy obidadir. Adib vagon tamburi kabi tor bir makonda butun bir jamiyatning global muammosini — begonalashuv va o'zaro ishonchsizlik fojeasini ko'rsatib bera olgan. Asar

o‘quvchini har qanday vaziyatda ham insoniylik qiyofasini yo‘qotmaslikka, o‘zgalarni tashqi ko‘rinishiga qarab hukm qilmaslikka chaqiradi.

Hikoyaning badiiy qimmatini shundaki, u shunchaki his-tuyg‘ularga berilmaydi, balki o‘quvchini chuqur falsafiy mulohaza yuritishga majbur qiladi. Mazkur asar o‘zbek adabiyotida psixologik hikoyachilik an‘analarini munosib davom ettirgan, inson ruhiyatining murakkab qirralarini kashf etgan asar sifatida har doim qadrli bo‘lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bo‘rixon L. Quyosh hali botmagan: Hikoyalar va qissalar. – Toshkent: Sharq, 2008. – 232 b.
2. Qo‘chqorov R. Muloqot madaniyati va badiiy tahlil mezonlari // O‘zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 2012. – № 3. – B. 45-50.
3. Sharafitdinov O. Ijodkorning ma‘naviy olami va ruhiy tahlil // Adabiy tanqidiy maqolalar. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2005. – B. 112-118.
4. Yo‘ldoshev Q. Yonayotgan so‘z: Adabiy-tanqidiy maqolalar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 180 b.
5. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi: Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 340 b.